

SZÁVAI GÉZA

A HÁZ KULCSA: A KILINCS

– avagy a rajzoló kisgyermek lélektana –

Tudatosan élek a képzavarral, egyrészt mert képekről fogok beszélni, másrészt pedig – képzavar ide vagy oda –, feltételezem, hogy a felnőtt olvasó azért eligazodik a zavarosban, és érteni, de legalábbis sejteni fogja: mire is akartak utalni a képek... (Nyilván arra, hogy a ház nyitja, titka, lényege, megfejtése – valamiért – stb., stb.: a kilinccs.) A kisgyerek azonban megáll, és sokáig töpreng: miért kulcs a kilinccs?

Picasso vallomása: „Kezdőként úgy rajzoltam, mint Raphael, de egy életbe került, míg megtanultam úgy rajzolni, mint a gyerekek.”

*

Manapság az esztétika tudományának művelői a művészet megértésének kulcsát a nyelv(szerűség) fogalmában vélik megtalálni.

Az esztéta egyszerre beszél nyelvről és rejtélyről; nyelvnek nevezi (még ha metaforikusan is) a művészetet. Ha nyelv, akkor mindannyiunk számára megközelíthetőnek kell lennie... Ugyanakkor a művészet rejtélyként (is) szerepel a gondolatmenetben, még hozzá majdnem olyan titkos nyelvként, melyet csak a beavatottak, az alkotó művészek beszélnek.

A szóbeli művészetek (melyek mégiscsak legközelebb állnak a nyelvhez) sem alkothatnak valamely nyelvtől független nyelvet, csupán metaforikus értelemben; valójában a nyelvhasználat különös köreit, szféráit teremtik.

Visszatérve az ábrázoló művészetekre: a kérdés azért tűnik bonyolultabbnak, mert ha egy művészetet a fenti mintára nem nyelvnek, hanem nyelvhasználatnak minősítünk, akkor *alapszavakat* kell hozzá találnunk. Nos, ezt az utat járja az elmélet akkor, amikor a különböző formáknak, alakzatoknak (tömbök, vonalak, színek stb.) törvényszerű értelmezést tulajdonítva nyelvet próbál konstruálni.

De ez, hogy úgy mondjam, inkább csak „anyagvizsgálat”. A hangzás még nem nyelv, és a vonal sem. Ahol a hangzásvilág jelentésvilág lesz, ott találjuk a nyelvet. A vonalakhoz, formákhoz való jelentéstársítás, jelentés-

rendelés (a hangzásbeliségen alapuló nyelvektől eltérően) nem lehet konvencionális, csak kis mértékben és részlegesen.

A képzőművészetek nyelvszerűségét mélyebben régiókban kell keresnünk: magában a látás, a képzet- és fogalomképzés folyamatában.

Mindannyian látunk, a látás pedig egyúttal gondolkodásfolyamat is. Képekben látjuk, értelmezzük is a világot. Rögzített képekben ábrázolhatjuk. Mi a rajz? Rögzített látás; a gondolkodó látás műve.

A kisgyerekek, amikor átélik azon az óriási élményen, hogy a világ sértetlenül megkettőzhet (ez a „hazugság forradalmának” életkorában zajlik), örömmel kettőzi, sokszorosítja, rajzolja. Azt veti papírra, amit lát és gondol, amit gondolkodva lát. A kisgyerekra: rögzített látás, akkor, amikor a rögzítésben még nem jönnek számításba a tanult ábrázolásfogalmak (pl. perspektíva). Ha ő a ház fölé négy holdat rajzol, akkor az pontosan kifejezi fogalmi látását és pillanatnyi világgképét: elérhető közelben vannak a kicsi holdak az anyukájukkal.

*... a rajz
a gondolkodó
látásnak a műve...*

Amikor Picasso úgy akart rajzolni, mint a gyerekek, nem a kis emberkének „művészetének nyelvét” – hanem a látását „irigyelte”. A gondolkodó, logikus és képzeletgazdag látás frissessége ugyanis a művészi nyelvhasználat legnagyobb erénye. A művészetelmélet pedig ott kezdődik, ahol ennek a szónak: látás olyan akusztikája van, mint a nyelvnek. S ha lehet a kisgyermektől nyelvet, akkor érdemes és érdekes látást is (újra) tanulni.

Emlékszem, épp olyan türelmetlenül vártam, hogy Eszter lányunk rajzolni kezdjen, mint korábban azt, hogy megszólaljon. Kétéves kora után plakátnyi fehér papírokat ragasztottam szobájának ajtajára, ceruzát adtam a kezébe. Lelkesen firkált. Később lapokat kapott, s kicsi „asztalhoz” (konyhaszékhez) ülve rajzolt. Jelentés nélküli alakzatokat, valahogy úgy, ahogy csecsemőként etyepetyélt... Mikor ceruzát és papírt vett a kezébe, néha én is rajzoltam. A közös szórakozás kedvéért. Többször „portrét” készítettem róla, megnézte, de nem érdekelte. A meséskönyvek rajzaiban sem mélyedt el; csak az irkafirkáiért lelkesedett, no meg egy malacért, amit szobájának falára festettem. A rajz rituálé volt, mindegyre hívott, „gyere, rajzoljunk”... E rituáléban győződtem meg arról, hogy a látást, mint a nyelvet, tanulni kell. (A látás: térben való tájékozódás. Mikor azt kéri a gyerek, hogy a ház tetejéről emeljük le a gólyafészket vagy az égről a holdat, s maga is nyújtja a kezét – akkor látni tanul, látni tanítjuk.)

„A látás társas folyamat. Nemcsak az ember és a tárgyak, jelenségek között van kölcsönösség, csere, de az emberek együttlétében is alakul a látás. Különösen így van ez gyerek és felnőtt kapcsolatában. Mint a beszédfejlődéshez, úgy a látáshoz, a képi gondolkodáshoz, az ábrázoláshoz is szükség van partnerre. Biztató, megerősítő, a másik pillantását, szemmozgását-felfedezését észrevevő szülőre, trénerre, partnerre – életkortól függően.” (Székácsné Vida Mária)

A rajzolgatni kezdő kisgyereket nem lehet ábrázolni tanítani, legfőnnebb „látásában megerősíteni”. De még a kezdet kezdetén: a síkban való látás lehetőségét elfogadtatni.

A gyerek rajzol, de nem tudja mit, csak annyit, hogy az éppenséggel lehetne is valami. A „mit rajzolsz?” kérdésre azt mondja, hogy „szépet”, vagy kiböki, ami éppen az eszében van. Eszter így rajzol létrát (nem hasonlít), majd utána létra-anyukát – sok egyéb mellett. Ha pedig javasolom, rajzoljunk valamit, és megkérdem, mit szeretne, kevés gondolkozás után mindig azt sorolja fel, ami emlékezetében állandóan jelen van, amihez mélyebb élménye fűződik: tengert, házat, bácsikat, kutyát.

Teljesen logikus ez, hiszen amit a ceruzával a papíron művel, az is „grafikai halandzsa”: bármilyen firkákhoz bármilyen jelentést társíthat, anélkül hogy ezen valaki is megütközne. (A már jól beszélő kisgyerektől ezt a fajta nyelvi magatartást már rossznéven veszik.)

És ez már nagy győzelem, a jelentés keresés játéka egyre érdekesebbé teszi a kétdimenziós világot Eszter szemében. Különféle alakzatokat rajzol („firkál”), s ezt a valósághoz próbálja kötni, valamilyen dologhoz társítani, s a kapcsolatot már nem ötletszerű könnyedséggel keresi, hanem megfontoltan, bosszankodva, s végül a segítségemet kérve: „Mit rajzoltam?” És én igyekszem megmondani, mit is rajzolt. Hogy eljárásunk indokolt-e? Neveléslelektani szempontból föltétlenül. Ami pedig az esztétikát illeti, eljárásommal csak Klee megállapítását illusztrálom: „... minden magasabb szerveződésű alakulat lehetőséget nyújt arra, hogy némi fantáziával hasonlóság viszonyba hozzák a természet ismert képződményeivel.”

*

Kislányom irkafirkáinak csak viszonylag rövid, átmeneti időszakban adhattam nevet. Ameddig rajzai nem hasonlítottak semmihez, azt mondta róluk például, hogy „tornászó hegyek”; egyik vízfestménye

*...a látást,
mint a nyelvet,
tanulni kell...*

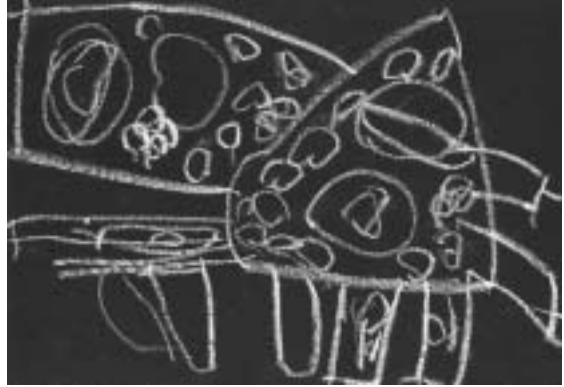

1. számú rajz: ház, ablakkal és klinccsel

előbb „szőnyeg” volt, aztán „kert” lett belőle. De ahogy a jelentésadás tudatos, söt rajzot megelőző aktussá vált Eszter számára, én már csak alkotásainak szemlélője és magyarázatainak hallgatója lehettem. Ez a folyamat minden gyermek esetében hasonló. Mihelyt megvetette lábát a kétdimenziós világban, makacs birtokbavétel kezdődik. És ahogy a rajz jelentéssé, tudatossá válik, egyre nyilvánvalóbb a felnőtt számára, hogy a kisgyerek intellektuálisan rajzol, valóban a fogalomalkotás szakaszait tükrözik rajzai. És ezt nyelvileg többé-kevésbé pontosan, mindenesetre érzékletesen meg is fogalmazza. Eszternek még alig volt egy-két jelentésses rajza, de már így fontoskodott: „én erről akarok most szót venni, hogy fessek arról...” – s megnevezett valamit. Megkérdeztem, mi a szó. Válasz: „az, hogy festek”.

Ahogy a kisgyerek a két dimenzióban megveti a lábát („mint a labda”), értelme, képzelete egyszerre vetül ki a nyelvre és a rajzra. Mikor Eszter megalkotja első házát, boldogan hozza, kihangsúlyozva, hogy van rajta ablak és kilincs (1. sz. rajz). Ettől kezdve a fogalom e két ismerve (de legalább egyik) elmaradhatatlan. De az is látható a rajzokon, hogy a gyerek tudja: a ház lényege óvni, védeni valakit vagy valamit. Ebből kiindulva in-

dokoltan alkot új szót – és grafikai képet. Ha televíziót rajzol, köréje néhány ablakot is ügyeskedik, s az lesz a televízióház, hogy ne essen bele a készülékbe az eső. Ugyanígy készül a balra dőlt tojáshoz (2. sz. rajz). Mivel a tojások elfoglalták az ablakok helyét, azok a ház tetejére, sőt egy tető-toldásra kerülnek. Hogy a gyerekrajz

2. számú rajz: tojásház

mennyire fogalmi jellegű, arra az is kitűnő bizonyíték, hogy a kisgyerek úgy variálja, fejleszti, értelmezi alakzatait, mint nyelvének szavait.

A tojásház után másfél-két évvel (mikor már a családtagok nevének kezdőbetűit is le tudta írni, körülbelül ötéves korában), bizonyára a mesék rejtélyes hatására, Eszter különös menedéket képzelt el és alkotott számunkra. Föld alatti házat (3. sz. rajz). Ablakai, akárcsak a hajdani to-

3. számú rajz: föld alatti házunk

jásháznak, házon kívül lengedeznek, mint léggömbök. Igaz, van egy rendes, nagy téglalap alakú ablak is, de ezt egy rúddal tűzte a kis művész Eszter, Buba, Géza és Kati (E, B, G, K) föld alatti házára, melynek – ez

elmaradhatatlan! – még kéménye is van. (A kilincset ezúttal elhagyta. Úgy látszik, belátta, hogy a barlangnak nem illik nagyzolnia.)

De visszatérve a korai, épp hogy jelentéssé rajzokhoz: ott főként a vonal, a nem tudatosan létrehozott véletlenszerű alakzatok keltik fel a fantáziát és alakítják tovább a kompozíciót. Több házat rajzol Eszter egymás mellé, és észreveszi, ha az egyik tetőbe nagy fekete pontot „szemet” – tesz, az alakzat élőlényeszerű lesz. Állatház – rögzíti nyelvileg a grafikai metaforát (4. sz. rajz).

*...ami emlékezetében,
élményeiben számára
érdekfeszítő volt...*

Hogy miért szeret a kisgyerek rajzolni, arról a pszichológusok sokat írtak. Azt hiszem, a jelenség lényege abban áll, hogy a fiktív világok közül (mese, hazugság, képzelet stb.) a rajzé a legvalóságoszerűbb, lévén kép, az pedig annyira hasonlít, hogy majdnem azonos, és ez izgatja a kis ember elméjét. Először nehezen is teszi túl magát rajta. A képalkotás genezise, a felismerés, hogy a „papírra rajzolt alakok, vagy amiket agyagból formálnak, más tárgyak helyett állhatnak s velük jelölő-jelölt viszonyba kerülhetnek”, nem is történik mindig megrázkódtatás nélkül.

Eszter már lerajzolt néhány tárgyat, többé-kevésbé felismerhetően, átalakította, akár más alakzatok részévé fokozva le őket (például: házak mint állat testrészei).

AZ ÉRTELMEZÉS NEHÉZSÉGEI

Mint ahogy a gyerek rajzoló tevékenységének külön lélektana van, ugyanúgy a gyermekrajzok értelmezésének is kialakult egyfajta pszichológiája, mely törvényszerűnek vagy szabályosnak vélt ábrázolásbeli sémákat, afféle „állandó együtthatókat” keres, és azok alapján véleményt mond a gyermek tudat- és lelkiállapotáról.

A művészetelmélet gyerekrajz-elemzései pedig – érthetően – főként az ábrázolás-fogalmak fejlődését követték.

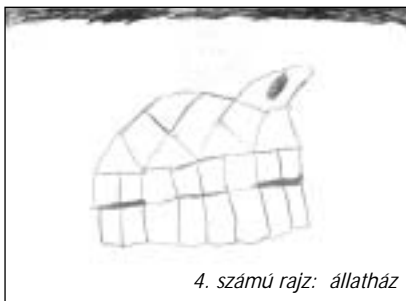
Nos, ez értelmezéstípusok alkalmazása helyett kislányom rajzaiban itt az egyszeri, jellemző képzeletet és logikát keressük, amelyek világképének alakulásait, vágyainak, érzelmeinek, gondolkodásának hullámszerű jelzőit jelzik.

Mint minden gyermek, Eszter a rajzlapon azt rögzítette, ami emlékezetében, régebbi vagy közvetlen élményeiben számára érdekfeszítő volt. Az érdekesség logikája pedig átrendezi a világot. Hogy egy furcsának tűnő

rajzát idézzem: süt rajta a nap, esik az eső és hatalmas nagy pelyhekben hull a hó. Ilyet egyetlen gyermek sem láthatott soha (mármost mindezt egyszerre). Eszter is képzeletileg vonta össze jellegzetes állapotait, hogy megrajzolhassa magát az időt.

A gyermekrajz tagol – de ugyanakkor sűrít is. Az időjárást lebontja elemeire, és végül egyetlen képben ábrázolja az egészet.

E kettősség felfedezhető egyébként minden ábrázolási folyamatban. A gyermek esetleg több („tagoló”) rajzzal, kompozícióval közelít a dolgok lényegéhez. Lapjain a tér is tagolt: csak síkok léteznek, egy függőleges és egy vízszintes. A kisgyerek abban a „térben” (síkban) ábrázolja a dolgokat, amelyet rájuk jellemzőnek tart: a fa vagy a ház függőleges, az asztal lapja a tányérokkal vagy a szőnyeg vízszintes a tudatában. (Szinte minden rajzon a kémény természetszerűen és logikusan: függőlegesen kerül

4. számú rajz: állatház

5. számú rajz: dől a kémény?

a házra, épp csak, ha nem a vízszintes tetővonalra, hanem a tető oldalvonalára, akkor *arra* lesz merőleges, egészében nézve pedig: dőlt, mint az 5. sz. rajzon.) De csodálatos erőfeszítéseket tesz a nézőpontok változtatására, a teljesség megragadására minden gyerek.

Eszter függőleges síkban ábrázolta a gyerekágyat, logikusan, hiszen ez a legjellegzetesebb oldala, s ő maga is ebből a nézetből látja legtöbbször. De a babájának is csináltattunk az övéhez hasonló kicsi ágyat, amiért nagyon lelkesedett, s föléje hajolva (!) rendezgette, takargatta kedvencét,

6. számú rajz: filmszerű?

Katit. A babaágy tehát felülnézetből, vízszintes „minőségében” is megragadta Eszter fantáziáját. Ha így akarja ábrázolni, komoly nehézségekbe ütközik. Eszter mégis megoldotta a kérdést. Lerajzolta a kicsi ágyat, benne a babáját felülnézetből, mégpedig úgy, hogy az ágy függőleges rácsait vízszintes síkba vetítette, amolyan terített teret hozva így létre. S ha még azt is beszámítjuk, hogy a kiságy ablak alatt van (rács nélküli kocka a baba fölött), akkor egészen bonyolult térábrázolással és térélménnyel kell számolnunk. Persze ez teljesen véletlen kompozíció; a kislány tagol és nem vetít (egyik síkból a másikba). A vetítés ugyanis már az ábrázolt látvány világába tartozik, a gyerek pedig fogalmakkal küzd: tagol, sűrít, egymásba kapcsol dolgokat. Ezekkel a módszerekkel bámulatos kompozíciókat hoz létre. Kislányunk egyik lapján egymás mellé kerül a ház, egy emberalak, egy alma és egy kislány babával (6. sz. rajz). Ház, ember, alma függőleges síkban vannak, azonos méretűek. A kiságyat felülnézetből rajzolta meg Eszter, oldalait félig vízszintes síkba vetítette, félig „látványban láttatja”. E látvány révén még mélységélményt is nyújt a rajz, hiszen

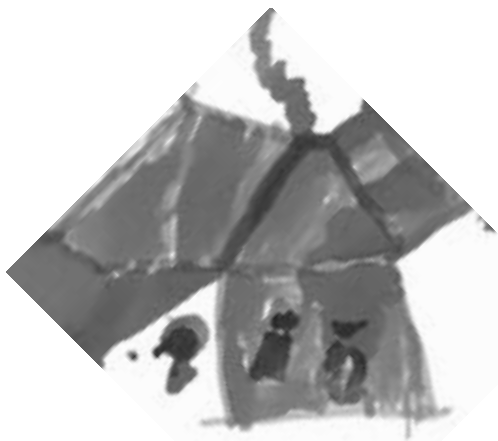
az ágy két felső pereme között kihúzott csörgők a baba fölött vannak. A síkoknak ez a váltogatása meglepő invencióval történik. Igaza van az esztétának: „... az élethű ábrázolástól való eltérések nem fogyatékosoknak tulajdoníthatók, hanem a közeg követelményei iránti figyelemreméltó spontán érzékenységnek.” (*Arnheim*)

Eszternek e kompozíciója kapcsán meg kell állnom az értelmezés pszichológiájának két alapelvénél. Egyik szerint nagy fontossága van annak, hogy a gyerek milyen sorrendben rajzolja alakjait.

Ezt az elvet a gyermekrajz egyik jellegzetessége – azt is mondhatnám: törvénye – cáfolni látszik: az alakzatok a születő vonal ötletszerű jelentésváltozásaival átváltanak más alakzatokba. Megszűnnek, átalakulnak, „visszaalakulnak” – de nem feltétlenül érzelmi „preferenciák” szerint. És ugyanígy nem azok döntőek az alakok méreteinek alakulásában. (Elképesszítő, mennyi hamis feltételezést összeírtak: a gyerek azt rajzolja le előbb, akit jobban szeret; a szeretet és a félelem alakítja a méreteket stb.)

Eszter először a kiságyat rajzolta meg; mivel maradt alatta hely, házat s mellé embert, almát. Az egész együtt: kompozíció, szerkezet; ami a lapon való építkezés kényszere szerint alakul. A méretnek sincs különösebb jelentősége, azonkívül hogy egy szerkezetet egyensúlyoz. (Egészen vicces is az arányok betartásának túlzó igénye: a ház mellé a gyerek nem rajzolhatja almát, mert a házhoz viszonyítva az aligha látszhatna...) Különben vizuális tapasztalatainknak sem mond ellent ez a kompozíció, melynek elvét a film is magáévá tette: „A film a vizuális világot részszínek sorozatává bontja szét, s ezáltal – például – visszatérhetett ahhoz az elvhez, hogy a vizuális közlés elemei alapvetően egyenlő nagyságúak. Ha a filmen valaki egy lepkét figyel, egy közeli felvétel a rovat ugyanakkorának tüntetheti fel, mint az embert. Ugyanígy egy billentés a kamerán a filmen látható képet a függőleges térből a vízszintes térbe fordíthatja át, úgyhogy a néző az asztalnál ülőket először oldalnézetben láthatja, majd az ételt egy másodperccel később már felülnézetben. Ezt az eljárást az egyes felvételek időbeli eltérése 'igazolja', ez ugyanis elvileg lehetővé teszi a távolság vagy a nézet megváltoztatását. A néző a valóságban a nézőpontnak ezeket a változásait nem mint ilyeneket észleli. Lényegében elfogadja, hogy a dolgok a számukra legmegfelelőbb méretben és nézetben jelennek meg, és nem igen törődik azzal, vajon ez a vizuális megfelelés 'természethű'-e. Természetesen a modern műalkotások nagy része nyíltan megszabadult a realista színleléstől: a tárgyakat világosan ábrázolják olyan méretben és nézetben, ami a vizuális kifejezés céljának a legjobban megfelel.”

A kis rajzoló nagy erőpróbája a síkok egymásba illesztése, nem egy lapon belül, hanem egyetlen dologra vonatkoztatottan. Eszter ezzel a problémával akkor került szembe, amikor a ház mellé udvart vagy kertet is kellett rajzolnia. A ház függőleges fogalom, a kert vízszintes – a kettő pedig egy-

7. számú rajz: kert a háztetőn

gi rajzainak tapasztalatával, fogalmaival. Épp csak most a kertet a háztetőhöz kell biggyesztenie (7. sz. rajz).

Amikor a kisgyerek érzi, hogy rajzában engednie kell a látszatnak, bizonytalan talajra ér, ahol már nehezebben igazodik el. Érthető, hiszen egy fiktív világban, a rajzon belül, mely eladdig fogalmi volt, a látszat lényegében újabb fikció. Megjelenik tehát a látszat a látszatban. Ezt kiaknázni pedig a művészet dolga.

A HÁZ KALANDJAI

Eddig a gyermekrajzok fogalmi jellegét hangsúlyoztuk. A továbbiakban a ház motívumon végigpillantva szeretnék arra utalni, hogy a fogalmak talajáról miként ívelhet föl a grafikai képzelet. Nézzük, hogyan rajzol Eszter házat – ezek nemcsak az ő esetében gyakori és visszatérő motívum, hiszen felnőtt korunkban is (ajaj!) igencsak foglalkoztat mindannyiunkat.

A ház fogalmához Eszternél – már láttuk – elengedhetetlenül hozzátartozott az ablak és a kilincs. Később a füstölgő kémény. Egyetlen házba sem rajzolt sem embert, sem élőlényt: a lakók mellette voltak, bent csak a villanykörte lógott. Ötéves korában rajzolta Eszter az első olyan házat, melybe élőlényt is helyezett, de ezt a rajzot félelmetesnek érzem. „Állatház” ugyanis, cirkuszi ketrec, amit akkoriban látott (8. sz. rajz).

Eszter házon kívül érezte

8. számú rajz: állatház

mindig jól magát, nem szerette a bezártságot. Talán ezért nincs jó ideig senki a házikóiban. Melynek ajtajára óriási „kukucskálókat” rajzol. Ha ugyanis a mesében a három kisgidónak kukucskáló lett volna az ajtaján, akkor a farkas nem csaphatta volna be őket.

Eszter mindent házon kívül szeret ábrázolni: kutyát, bácsit, engem (aki a kéménnyel versenyt pipálok), magát, de még biciklijét is. (9. sz. rajz) Lakótelepi házban éltünk, a klasszikus házak ismeretén kívül fantáziájára is nagy szüksége van Eszternek. Mesében hallja, hogy létezik barlang, föld alatti ház. Nos, ezt a képet a ház addigi fogalmának részelemeiből rakja össze fantasztikus alakzatba (10. sz. rajz).

Ugyanígy vezeti le képzelete a ház fogalmából a palotát – ami ugyebár nagy, díszes, cifra ház. Eszter házfogalma két palota-lehetőséget kínál: panelházszerűt és falusi házszerűt. A tömbházhoz hasonló palota (11. sz. rajz) mindegyik részlegének (szobájának?) külön ajtója lesz (nyilván: kukucskálóval); az ajtó- és ablakrengeteg sugallja, hogy sok szoba van az épületben, az adja az alakzat „palotaszerűségét”.

A klasszikus házból kifejlesztett palotának (12. sz. rajz) a kéményei vetekednek a szobák nem csekély számával. Itt a kémények sokasága a palota ismérve. De az is nyilvánvaló (s ez teszi furává ezt az alakzatot), hogy Eszter nincs tisztában a kémény fogalmával: mindig a tető vonalára merőlegesnek rajzolja. Valamikor így tapadt meg az emlékezetében, s nem érzi, hogy a ferde háztetőn az eldőlné. De amúgy következetes az eljárása: mindig merőlegesek a kémények. Mindegyik kémény „logikus” – de csak egyik (a középső) állna meg a valóságban... A kisgyermekrajz belső logikájában azonban egyszerre fantasztikusak és értelmesek – egy megkapó, kiegyensúlyozott grafikai kompozíció elemeiként is.

Az értelmezésnek tehát több szempont egyidejű alkalmazásával kell a gyermekrajzok egyedi világába hatolnia. Melynek csodálatos egysége akkor kezd felbomlani, amikor a gyerek kezét már nem a fogalmi látás logi-

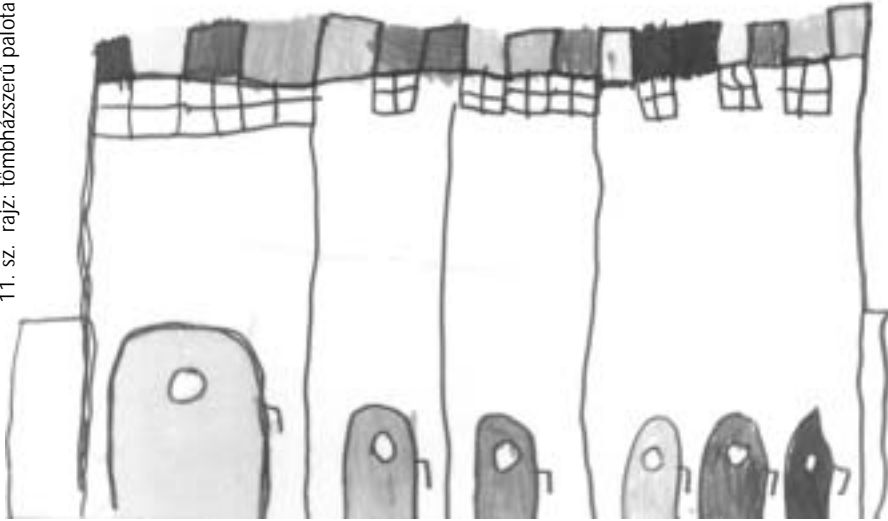

9. számú rajz: kinn, nem a házban!

10. számú rajz: barlangház

11. sz. rajz: tömbházszerű palota

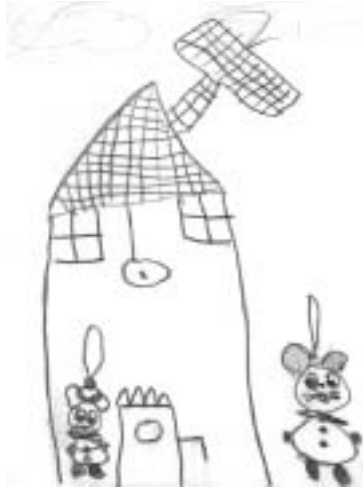

kája vezeti, hanem egyre inkább enged a látszat konvencióinak. Alakjai a meséskönyvek sémáihoz idomulnak. Eszter is olyan cicát rajzol, mint amelyet a meseillusztrációban lát (13. sz. rajz). Utánozza a látszatot, még ha más rajzkultúrában mozgó értelme nem is érti mindig. Én kellett például megmagyarázzam: a cica feje fölötti alakzat nem más, mint az állat farka, csak előlnézetből éppen úgy látszik... A ház is annak rendje s módja szerint nagyobb, mint a cicák, melyek közül egyik már benn van a szobában (gondolom, a lélek egyensúlya miatt). Csak a dőlt – de egyik tetővonalra amúgy merőleges! – kéményt tartja a gyermekrajz logikája...

12. sz. rajz: „hagyományos” palota

Néha nem árt elgondolkoznunk ama furcsa tényen, hogy ha minden gyerek a rajzolás révén – is! – tanul látni, akkor mi a helyzet azokkal a gyerekekkel, akiknek ez nem áll módjukban, akiknek nincs lehetőségük (ceruzájuk, papírjuk) a rajzolásra. A kérdésfeltevés történetileg is jogos, hiszen a papír és ceruza hozzá-

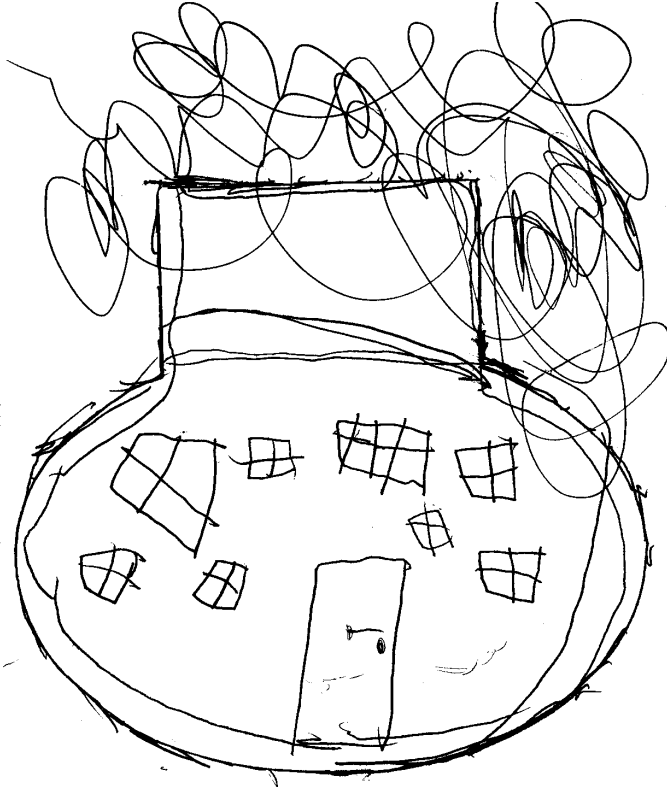
13. sz. rajz: „mesés” cica kinn is, benn is

férhetősége az utóbbi évszázadok „adománya”... A kérdésre ki-ki saját tapasztalatából megadhatja a választ (emlékezve azokra az időkre, amikor az utca porába vagy a hóba is rajzolt), meg az udvaron szaladgálva a testével irt le köröket..., de ez utalással magam csak az emberi tapasztalatok egészen tág körére utalnék, amelyben a kisgyerek – még – oly otthonosan mozog, és ahol a ház fogalma is folyton átalakul. E gondolatmenet rendjén a következő kérdés is indokolt: milyen házat rajzolna a sátorban élő beduin vagy a jurtában felnövő mongol kisgyerek? Az európai kisgyerek ház-fogalma is sok tényező által meghatározott: másképpen alakul a panelházban lakó és a falusi parasztházban élő gyerek tudatában a fogalom, és e fogalomban gyökerező képzetek (palota).

A kisgyerek lényegét lát, és a lényegét rajzolja. A szobából nem szabad csak úgy kedvére kilépnie (sőt, egyik szobából a másikba, vagy a folyosóra sem mehet!). Az épített tereket ajtók és KILINCSEK határolják.

Sok kisgyerek csak azért kíván minél előbb minél nagyobbra nőni, hogy felérje a kilincset... Magam mentiségére még sok mindent felhozhatnék, de gondolom ennyi is elég a mentegetőzésem indoklásához: a ház (fogalom) kulcsa a kilincs. A fogalom tartalma persze ezzel korántsem merül ki, különböző időkben, különböző színhelyeken más kilincsek, záarak, kulcsok nyitják annak az emberi otthonként és menedékként használatos, elhatárolt térnek a fogalmát, amely nálunk a házban testesül meg – és ami másutt pl. sátor (és a kilincsnél maradvá, kötve hiszem, hogy lenne a sábornak „olyanja”!). Szóval, az a bizonyos intim családi tér életünk végéig foglalkoztat, átalakul a fogalom, változik a konkrét megjelenése, de a lényege marad. Ezért aztán nem csupán arra voltam/vagyok kíváncsi, milyen sátrakat rajzolnak a sivatag porába a beduin gyerekek, hanem azért is lelkesedni tudtam, ha Eszter lányom a barlangra ablakot rajzolt. Úgy vagyok ezzel, mint az unokáim mondatában rejülő vidám kihívással: „Erre varrjál fület!” (mostanában Eszter lányom három kislányával rajzolgotok ugyanúgy, ahogyan anno az édesanyjukkal).

Mert ők aztán képesek fület varrni bármire. Minden kisgyerek képes „kilincset varrni” és „házzá ütni” bármit, ha az a bármi/valami az ő tudatában kimeríti a fogalom lényegét – és persze jelen van az ellenállhatatlan kényszer és az emlék, amely a házhoz vezet. Hatéves Rebeka unokám egy

matricát kapott, amelyről az országunk H betűje applikálható rá az autókra. Nos, ezt a H betűt tartalmazó alakzatot egy papírlapra helyezte, és körberajzolta. Az így kapott körvonal engem – mondjuk – egy Unicumos üvegre emlékeztet, de ha egy kisgyerek házat akar, akkor házat fog rajzolni: Rebeka ajtót és kilincset rajzolt a reklámcég kínálta „körvonalra”.

Sok az ablak, tágas a ház és bizonyára jó meleg, mert óriási a kéménye, és a füstből ítélve, derekasan bedurrantottak a kályhába. Jelzem: tél van, klímaváltozós magyar tél, amikor havazás helyett eső és köd szítal, csontig nyilall a nyirkos szél. Igyekeztem is jó nagy helyet biztosítani e háznak itt az írásom végén. Ahol még csak arra szeretném emlékeztetni az olvasót: amikor majd a gyerek a látszat grafikai megragadására vállalkozik, ha tehetséges, akkor a látszat virtuózává, művésszé válhat. De mindenképpen adott a le nem becsülhető esély: kisgyermekkorú látáskultúrája révén a látás érzékeny, kiművelt, egyetemes emberi nyelvének részeseként élvezi, értékeli, egész egyszerűen lehetségessé teszi a művészetet.